

Hiányosan is hiánypótló!

HÁBORÚ,

GAZDASÁG, TÁRSADALOM

1939-1945

A II. VILÁGHÁBORÚ HÁTTÉRÉBEN MEGHÚZÓDÓ
GAZDASÁGI ESMÉNYEK

Mikor először megláttam ezt a könyvet a boltok polcain nagy érdeklődéssel vettem kezembe, mivel azt hiszem unikumnak számít a mostanában a II. világháborúról megjelent kiadványok között. Ez a kijelentésem elsősorban a könyv témájára vonatkozik, de másodsorban igaz tartalmi összeállítására is. Napjainkban rengeteg könyv jelenik meg a század legnagyobb háborújáról, amit legtöbbször teljesen ismeretlen szerzők állítanak össze.

ALAN S. MILWARD

Általában irodalomjegyzékek és eredeti dokumentumok felhasználása nélkül dolgoznak. Azt hiszem példák nélkül is mindenki tudja, melyek ezek...

Nos, Alan S. Milward a könyv bevezetőjében megemlíti, hogy amikor először felkérték a mű megírására először nemet mondott, mivel szerinte a században a II. világháború gazdasági dimenziói a legkevésbé feldolgozott téma, hiszen a háború vége óta a felkérésig alig telt el 40 év. Így figyelembe véve azokat a tényeket, hogy a Szovjetunió akkor még létezett, és több dokumentumot több tíz évre titkosítottak, egyáltalán nem volt biztos, hogy minden adat elérhető és feldolgozható lesz számára. Ráadásul sok hadviselő országban máig sem foglalkoztak

a háború statisztikájával (pl. Olaszország, Szovjetunió), így teljesen szűz területre kellett lépnie. Ez érződik is a művön, – Milward meg is említi – az Olaszországról és a Szovjetunióról szóló részek sokkal rövidebbek és elnagyoltabbak, mint a többi. Természetesen a legtöbb oldalt az Egyesült Államokról szóló adatok töltik ki, hiszen itt a háború után több kötetes munkák jelentek meg, hirdelve gazdasági erőfeszítéseiket.

Részletesen és jól kidolgozottak a vesztet oldalt érintő fejezetek és témák, ennek azonban más okai vannak. A fegyverletétellel Németországnak és Japánnak ki kellett szolgáltatnia összes hadititkát.

Csak az egyes fejezetek címeit sorolom fel, amúgy kevdcsinálóként: Háborús politika; A gazdaság a stratégiai szintézisben; Haditermelés; A gazdaság irányítása; A megszállás gazdaságtana; Háború, technika és gazdasági változások; Háború, népesség és foglalkoztatottság; Háború, mezőgazdaság és élelmezés; Gazdasági hadviselés; A nemzetközi gazdaság helyreállítása.

Milward művének szerkezete jól átlátható, könnyen követhető, az egyes fejezetek külön-külön is érthetőek. A keresést több oldalas tárgymutató könnyíti meg, ami szintén kellemes meglepetést okozott nekem, mostanában nem mindig van ilyennel elkényeztetve az olvasó.

Na, és persze ha valakit nem elégített ki a könyvben említett adatok tömkelege, annak további kutatásra nyújt lehetőséget a több mint húsz oldalas irodalomjegyzék.

Összességében egy jól sikerült összefoglaló kiadvány került a magyar olvasók kezébe, amelynek tartalmi összetétele a szerző önhibáján kívül hiányos helyenként, ezt a háború vége óta történt események tükrében meg lehet érteni.

HEGYI GERGELY

Dokumentumközlés a Tanácsköztársaság történetéhez

„Tiszta forrásból”

Az 1919. évi Tanácsköztársaság egyházakkal való kapcsolatáról, egyházpolitikájáról a vonatkozó szakirodalomban sok – többnyire sematikus – említéssel találkozhatunk. A téma forrásokon alapuló, körültekintő feldolgozásának megkezdése a legutóbbi évekig váratott magára.¹ (Dacára a Tanácsköztársaság iránti élénk, 1945 előtt és után eltérő politikai indítatású érdeklődésnek.) A kutatások egyik legfőbb akadályát a források nehéz hozzáférhetősége, feldolgozatlansága jelentette. Éppen ezért nem érdemtelen felidézni a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) által alig két hónappal a proletárdiktatúra bukása után készített összefoglaló jelentést, mely tömör, ugyanakkor teljességre törekvő és hiteles képet nyújtja a Tanácsköztársaság legfőbb egyházakkal foglalkozó igazgatási szerve, a Vallásügyi Likvidáló Bizottság tevékenységének.² (A szervezet egyébként – mint a jelentésből is kitűnik – a diktatúra alig több mint négy hónapos fennállása alatt a legkülönfélébb nevekkel látták el, nemcsak hatásköre, hanem pontos elnevezése is tisztázatlan maradt ez idő alatt.) A jelentés készítőjét pontosan nem tudtuk azonosítani, szinte bizonyos azonban, hogy *dr. Breyer István* prelátról, esztergomi kanonokról van szó, aki 1915-től töltötte be miniszteri osztálytanácsosként a VKM I. (római katolikus) ügyosztályának vezető tisztségét 1922-ig, majd 1928-ig helyettes államtitkárként tevékenykedett.³ A dokumentum annak nyomán született, hogy a még román megszállás alatt tevékenykedő magyar kormányok is megkezdtek a Tanácsköztársaság alatt tevékenykedő kormányzati és egyéb szervek iratanyagának összegyűjtését és feldolgozását, felállították például a Tanácsköztársaság Adatait Gyűjtő Országos Bizottságot, közkeletű rövidítéssel a TAGYOB-ot. Az alább ismertetendő dokumentum is ennek anyagában, az augusztus közepétől november végéig a Friedrich-kormány kultuszminisztereként tevékenykedő Huszár Károly iratai között maradt fenn. Sajnos a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium állagaiban 1956-ban bekövetkezett jelentős iratpusztulás miatt az 1919-es proletárdiktatúra egyházpolitikáját is csak töredékesen, más állagokban fennmaradt adatokból lehet rekonstruálni. A Vallásügyi Likvidáló Bizottság eredeti iratanyagát egyébként 1956 előtt csak két szerző dolgozta fel: Kakucsí Liebner János kevésbé, Balanyi György pedig nagyon is alaposan megírt tanulmányában.⁴ (Utóbbi Breyer kanonok segítségét külön ki is emelte.)

A miniszteri beszámoló tömör megállapításai szinte minden ponton megfelelnek a valóságnak, különösebb kommentárt, kiegészítést ezért nem igényelnek. (Csak egy-egy megértést segítő jegyzettel láttuk el néhány pontját.)⁵ Összességében pontos rajzát adják az 1919-es Tanácsköztársaság vallásügyi igazgatását ellátó szerv tevékenységének.

DOKUMENTUM

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Folyó évi szeptember hó 30-án 5283/1919. eln. szám alatt kelt rendeletre a volt vallásügyi liquidáló országos biztosság által foganatosított intézkedések folytán előállott általános helyzetről jelentésemet a következőkben bátorkodom tisztelettel bemutatni:

„Tiszta forrásból”

A proletár diktatúra kitörése után a volt vallásügyi minisztérium vezetését Faber Oszkár⁶ vette át. Eleinte Kunfinak,⁷ mint közoktatásügyi népbiztosnak kinevezése alapján, mely kinevezés később formailag akként módosított, hogy Faber a megbízását közvetlenül a volt kormányzótanácstól nyerte, s eme megbízási okmányt Garbai,⁸ mint a volt kormányzótanács elnöke írta alá. A közoktatási volt népbiztosság által történt kinevezés tartama alatt Faber magát „a közoktatási népbiztosság vallásügyi liquidáló teljhatalmú politikai megbízottjának” címezte. A kormányzótanácstól nyert megbízatása idején pedig „vallásügyi liquidáló országos biztos”-nak.

Mindjárt hivatala elfoglalása után Faber Oszkárnak két generális rendelkezése volt a hivatal további működését illetőleg. Kijelentette először, hogy az egyház és állam szétválasztása és a vallásnak magánüggyé nyilvánítása folytán a volt vallásügyi minisztérium továbbra is a régi értelemben vett adminisztrációt nem folytathat, s ennél fogva egy osztályközi értekezleten előszóval adta meg az utasításokat, melyek alapján az egyes ügyosztályok ügykörüket a lehető legrövidebb idő alatt liquidálni voltak kötelesek. Az osztályok működése ezen rendelkezésnek megfelelőleg körülbelül 3-4 hét alatt teljesen megszűnt. Másik ilyen generális intézkedése volt szintén mindjárt hivatalba lépéskor, hogy az egyházaknak és hitfelekezeteknek akár az állami költségvetés terhére, akár valamely közalap terhére eddig engedélyezve volt személyi és dologi járandóságok az adóhivatalokhoz intézett körtávirat alapján beszünttetettek.⁹ Tulajdonképpen egyedüli főfeladatának tekintette Faber a hivatalosan liquidációnak nevezett szekularizáció legteljesebb és kíméletlenségig következetes végrehajtását.

A liquidáció végrehajtásának tekintetében egy körrendelet adatott ki, mely szerint minden kerületben, a vidéken pedig minden községben a munkástanácsok által úgynevezett liquidáló bizottságok küldendők ki, melyeknek hivatása leltár mellett az egyházak és hitfelekezetek tulajdonát képező minden néven nevezendő vagyont, valamint a kezelésük alatt álló alapítványi vagytonokat is köztulajdonba átvenni, a mező- és erdőgazdasági ingatlanokat, s azok gazdasági felszereléseit, amennyiben azok a 100 magyar holdat meghaladják, a földművelésügyi népbiztosság kezelésébe átadni, az említett komplexumoknál kisebb terjedelmű ingatlanokat és egyházi épületeket, bérházakat stb. a helyi munkástanácsnak átadni, az értékeket pedig (értékpapírok és készpénzek) a legközelebbi adóhivatalba illetőleg a központi állampénztárba szállíttatni.

A szekularizáció alól kizárólag csak a templomok, s nyilvános istentiszteletre szánt imaházak és az isteni tisztelet céljaira szolgáló felszerelések voltak mentesek, ez utóbbiak azonban csak az esetben, ha azok műkincs jellegével nem bírtak.¹⁰

Ezen rendelkezés folytán a szekularizáció megindult és az Budapesten teljesen, a vidék meg nem szállott részén pedig nagyrészt befejezést is nyert.

Elvileg Faber csak a baptista hitközségektől elvett vagyonságokat utalta vissza, azon indokolással, hogy ezen vagyonságokban sem állami eredetű vagyonság, sem kényszeradózásból folyó vagyronész nincs, azok tehát kizárólag úgynevezett proletár fillérekből, önkéntes adakozások útján gyűjtettek.¹¹

A liquidációk ellenőrzésére és irányítására részint kebelbeli tisztviselők, s részint – mivel ezek nem voltak elég számban – bírák küldettek ki járasonként.¹²

A leliquidált egyházi épületek proletár intézmények céljaira engedtetek át, illetve rendeztetek be.¹³

A szekularizáció elsősorban a vallásügyi minisztérium kezelése alatt álló vallás-, tanulmány-, egyetemi stb. alapok uradalmaira nézve hajtattott végre, főleg azért, mert Faber

adminisztrálni egyáltalán nem tartotta hivatásának, s ez akként hajtatott végre, hogy ezen uradalmak az azok ügyivel foglalkozó közalapítványi, számvéveségi és segédhivatali személyzettel együtt jegyzőkönyvileg adattak át egy vegyes tanácskozmány kapcsán mindjárt április elején a volt földmívelésügyi népbiztosságnak.

Megjegyzem, hogy a nem egyházi és hitfelekezeti kezelés alatt álló alapok és alapítványok liquidációjára, tehát az ezen minisztérium kezelésében lévő alapok és alapítványok liquidációjára sem került sor.¹⁴

A szekularizáció értékeinek számszerű eredményét illetőleg tisztelettel jelentem, hogy Budapesten összesen 185 egyházi és hitfelekezeti intézmény (plébánia, egyházközség, hitközség, zárda, intézet, egyházi jellegű egyesület stb.) értékei vidéken pedig 485, összesen tehát 670 intézmény liquidálásáról, illetőleg ezek értékeinek állampénztárba szállításáról tétetett jelentés.

Mint liquidált és állampénztárba szállított érték s beérkezett adóhivatali nyugták alapján készpénzben 3 747 285 korona 14 fillér, értékpapír 200 757 648 korona 7 fillér, összesen tehát 204 504 933 korona 21 fillér szerepel az annak idején itt vezetett nyilvántartásokban.

A liquidált értékek hitfelekezetek szerint a következőképp alakult:¹⁵

	Pénz	Érték	Együtt
Katholikusok	2.240.638 K 97 f	112.463.426 K 83 f	114.704.065 K 80 f
Ág.hitv.ev.[angélikus]	87.466 " 80 "	16.244.577 " 64 "	16.332.044 " 44 "
Református	34.092 " 05 "	26.256.571 " 59 "	26.290.663 " 64 "
Unitárius	28.979 " 29 "	1.240.530 " 90 "	1.269.510 " 19 "
Gör. kel.	10.991 " 26 "	1.386.029 " 26 "	1.397.020 " 52 "
Izraelita	1.345.116 " 77 "	43.166.511 " 85 "	44.511.628 " 62 "
Összesen:	3.747.285 K 14 f	200.757.648 K 07 f	204.504.933 K 21 f

A vallásügyi liquidáló országos biztosság kebelében Faber egy propaganda tanfolyamot rendezett be kilépett papok számára, kiket agitátorokká óhajtott ezen tanfolyamon kiképezni. Vezetője a tanfolyamnak Mogán Ákos; állandó szakelőadója pedig Szalay Károly ref. gimnáziumi tanár volt. Előadásokat tartottak még tudtommal Lukács György és Bolgár Elek is. A tanfolyamnak 28-30 hallgatója volt.

A fentiekben voltam bátor Faber azon ténykedéseit előadni, amelyek általános intézkedéseknek minősíthetők.

Ami a Faber általi utalványozásokat illeti, erre nézve a következőket bátorkodom előadni:

Mint fentebb már előadni szerencsém volt, az egyházaknak és hitfelekezeteknek járó összes személyi és dologi járandóságok beszüntettek ugyan, de tekintettel arra, hogy a különféle egyházak és hitfelekezetek lelkészeinek járó törvényes járandósága (kongrua, korpótlék, családi pótlék stb.) a proletár diktatúra kitörésekor legnagyobb részt már tényleg ki voltak utalva és csak kis százalékban voltak az utalványozások még hátralékban, ennél fogva az 1919. év első felére járó fenti járandóság az azt még fel nem vett lelkészek részére is kiutaltattak.

Figyelemmel ezen felül arra, hogy az állami dotáció beszüntetése folytán a lelkészkedő papság jövedelmének legnagyobb részétől elesett, s figyelemmel arra is, hogy az egyházi adózások behajtásának állami végrehajtása természetsszerűleg beszünttetett, a lelkészkedő papság részére végkielégítés (munkanélküli segély) címén fejenként 1000 korona, családtagonként pedig 250 korona utaltattott ki.

Hogy e címén tényleg mennyi vétetett fel a lelkészkedő papság részéről, azt csak a vonatkozó naplók beérkezése után lesz szám szerint megállapítható, mert a kiutalások nem Faber által közvetlenül eszközöltettek, hanem az illetékes munkástanácsok által.

A liquidációk folytán egyházi nyugdíjuktól elesett nyugalmazott lelkészek, s azok özvegyei és árvái részére a régi nyugdíjak tovább folyósítottak az államháztartás terhére.

Ezek számszerinti összege is csak a vonatkozó naplók beérkezése után lesz megállapítható.

Az utalványozásoknál még említést kell tennem a liquidáció, s azzal kapcsolatos költségekről az alábbiakban:¹⁶

I. A liquidálás ellenőrzésére kiküldött tisztviselők és bírák útszámláira kiutaltatott	360.580 K
II. Papok, apácák, özvegyek és általában szegények részére segélyek címén	149.730 K
III. Kilépett papok és apácák polgári ruhával való ellátására	17.010 K
IV. Propaganda tanfolyam céljaira	114.900 K

Összesen:

642.220 K

Végül, ami a proletárdiktatúra alatt eszközölt kinevezéseket illeti, erre nézve a következőket bátorodom előadni:

Tulajdonképpen kinevezve csak Faber Oszkár és annak helyettese Apáti György volt. Rajtuk kívül működött ugyan még, mint politikai ellenőrző közeg a munkástanács részéről Kirchmeyer József is, ez azonban fizetést a vallási tárca terhére nem élvezett, mivel régi fizetését a posta és távírda igazgatóságától húzta tovább. Mogán Ákos, a propaganda tanfolyam vezetője havi 1800 K tiszteletdíjat élvezett, Szalay Károly szakelőadó pedig előadásónként 100 K tiszteletdíjat húzott.

Faber tulajdonképpen csak a volt számvevőségi, segédhivatali és szolgai statusokban eszközölt kinevezéseket annyiban, hogy 10 volt számvevőségi napidíjast számtisztekké, 7 volt díjnokot irodasegédtsztté és 11 volt napibéres szolgát altisztté nevezett ki.

A fentiekben voltam bátor a volt vallásügyi liquidáló országos biztosság működését körvonalazni és arról Excellenciádnak áttekinthető képet nyújtani.

Maradtam Miniszter Úrnak,

Budapest, 1919. évi október hó 4.

alázatos szolgája

[olvashatatlan aláírás]

miniszteri tanácsos

Közlő: FAZEKAS CSABA

Jegyzetek

- ¹ Vonatkozó tanulmányaink közül – átfogó igénye miatt – említjük: FAZEKAS CSABA: A „Vallásügyi Likvidáló Hivatal” 1919-ben. In PÖLÖSKEI FERENC – STEMLER GYULA (szerk.): *Múltból a jövőbe. Tanulmányok*. Budapest, 1997. (Az ELTE BTK Újkori Magyar Történeti Tanszékének doktori iskolája. I. füzet.) 63–101. (további bőséges irodalommal); illetve: A Fáber–Apáti-per. (A Tanácsköztársaság „vallásügyi likvidáló biztosainak” felelősségre vonása 1920-ban) In *Győri Tanulmányok*. 24. Győr, 2000. (megjelenés előtt) Illetve kiemeljük: GERGELY JENŐ: Prohászka Ottokár és a Tanácsköztársaság. In SZABÓ FERENC S. J. (szerk.): *Prohászka ébresztése*. II. köt. Budapest, 1998, 127–157.
- ² Magyar Országos Levéltár, K 46. (= A Tanácsköztársaság Adatait Gyűjtő Országos Bizottság iratai), 605f. 6. dob. II/5a. Huszár Károly iratai a Tanácsköztársaságról. f. 291r–293v.
- ³ GERGELY JENŐ: *A katolikus egyház története Magyarországon. 1919–1945*. Budapest, 1997, 362.; részletesebben: BERESZTÓCZY MIKLÓS: *VKM I. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium katolikus (I.) ügyosztályának története. 1867–1947*. Budapest, 1947.
- ⁴ KAKUCSI LIEBNER JÁNOS: A kommunista egyházüldözés Magyarországon. In Huszár Károly (szerk.): *A proletárdiktatúra Magyarországon. A bolsevista rémuralom hiteles története*. Budapest, 1920.; BALANYI GYÖRGY: Egyház és vallás. In Gratz Gusztáv (szerk.): *A bolsevizmus története Magyarországon*. Budapest, 1921, 585–618., 840–842.
- ⁵ Ahol külön nem említjük, ott a pontos hivatkozások, levéltári jelzetek részletesen az 1. sz. jegyzetben idézett tanulmányunkban találhatóak.
- ⁶ Fáber Oszkár (1879–1942) előbb piarista szerzetes, 1903-ban kilépett a rendből, csatlakozott a szociáldemokrata párthoz, ateista, szabadkőműves páholyok szimpatizánsa lett, kereskedelmi iskolai tanárként dolgozott. Az ateizmus egyik nagy hatású propagátoraként több cikket, röpiratot írt, 1911-ben vallásgyalázás címén el is ítélték. Az 1919. márciusi pártfűziót, és a proletárdiktatúra kikiáltását támogatta, már március 25-e körül átvette a Tanácsköztársaság vallásügyeinek legfőbb irányítását, emellett más feladatokat is ellátott. Az egyházpolitika tisztázatlan hatáskörei miatt több alkalommal konfliktusba került a Forradalmi Kormányzótanáccsal, lemondással fenyegetőzött, hogy magának nagyobb önállóságot, illetve hatalmat próbáljon szerezni. A proletárdiktatúra alatt magát mindenkor erőskezű funkcionáriusnak igyekezett láttatni, a valóságban gyakran tehetetlennek, kapkodónak bizonyult, egymásnak ellentmondó intézkedéseket is foganatosítani akart. A bukás után letartóztatták, 1920 őszén rendezett perében 12 év börtönre ítélték, azonban (a proletárdiktatúra más vezetőivel együtt) fogolycseré útján a Szovjetunióba került. Hamar megelégte azonban a kommunista rendszert, s amikor egy külföldi útja alkalmával lehetősége nyílt rá, Németországba, majd Ausztriába távozott. Korábbi múltjáért 1942-ben a náci börtönbe vetették, ott is halt meg.
- A Vallásügyi Minisztériumot egyébként 1919 januárjában állították fel, a korábbi VKM kettéválasztásával.
- ⁷ Kunfi Zsigmondról (1879–1929), a szociáldemokrata párt korábbi vezető egyéniségéről van szó, aki a Berinkey-kormányban közoktatásügyi miniszter, majd közoktatásügyi népbiztos lett.
- ⁸ Garbai Sándor (1879–1947) a Forradalmi Kormányzótanács elnöke.
- ⁹ A nyár folyamán ezen a téren Fáber komoly engedményeket tett, illetve gyakran előfordult, hogy eseti jelleggel engedélyezte papoknak, lelkészeknek valamiféle járandóság fizetését. Míg április elején elvből nem adott egy fillért sem az egyháziak javadalmazására, július vége felé már kilátásba helyezte a papok, lelkészek állami fizetésének engedélyezését. Különösen

tisztázatlan volt a helyzet az alsóbb fokú szerveknél, sok helyen ugyanis hozzájárultak a község papjának megélhetéséhez.

- ¹⁰ Az egyházi vagyon lefoglalása a Tanácsköztársaság első heteiben nagyon kaotikus módon zajlott, Fáber több ízben adott ki ilyen irányú rendeletet. Az itt ismertetett hatás- és feladatkörű likvidáló bizottságok felállítására az április 21-én kiadott XIII. sz. közoktatási népbiztossági, az egyházi birtokok átvételének részletezett szabályozására a május 17-i XCV. sz. kormányzótanácsi rendelettel került sor. Sok helyen sor került továbbá a mentességet élvező templomok, istentiszteleti célú épületek lefoglalására is, a „műkincs”-jellegű pedig sok helyen önkényesen állapították meg. Persze mindez visszafelé is igaz volt: egyes jóindulatú likvidáló bizottságok nagyon is tágan értelmelték az „istentisztelet céljára nélkülözhetetlen” felszerelések körét és az egyházak tulajdonában hagyták, gyakran nem is leltározták.
- ¹¹ A Fáber vezette hivatal (illetve annak vidéki alárendeltjei) egyszer-kétszer ilyen jogcímen valóban meghagytak kisebb készpénz összegeket, vagyonállagokat egyházi intézményeknél, nemcsak baptistáknál, hanem a történelmi protestáns felekezeteknél, illetve katolikusoknál is. (Más alkalommal – teljesen következetlen módon – megtagadták, hogy egyes egyházi, vallási célú alapítványi stb. összegeket mentesítsenek a likvidálás alól, hiába hivatkoztak kezelői arra, hogy pénzeszközök nem kényszeradózással, hanem önkéntes adakozásból, „proletárfillérekből” stb. keletkeztek.) A baptistákkal kapcsolatos jelentés egyébként téves, május második felében ugyanis alapos likvidálásnak vetették alá a baptista egyház központi irodáit is, több mint százezer koronát foglaltak le készpénzben, s alig ötzezet hagytak meg nekik. Nem is beszélve arról, hogy a baptistákat is számos ingó eszközüktől, nyomdájuktól, több ezer kötet könyvüktől stb. megfosztottak. Lásd MÓNUS CSABA: *A Baptista Egyház a két világháború között*. Budapest, 1999. Kézirat. (Ezúton is köszönöm, hogy a szerző rendelkezésemre bocsátotta – F. Cs.); lásd még: SOMOGYI IMRE: *A szekta-kérdés. Megjegyzések „A szekta és az ellenük való védekezés módjai” című füzet tartalmához*. Budapest é. n. [1933] 34. stb.
- ¹² Fáber első likvidálással (vagyis az egyházi vagyon köztulajdonba vételével) kapcsolatos rendelete még a helyi munkástanácsok által delegált 3-3 tagú bizottságok kiküldéséről rendelkezett. Ezek azonban munkájukat teljesen összehangolás nélkül, sokszor épp saját zsebükre „dolgozva” látták el. Április végétől ezért Fáber igyekezett a likvidálás irányítását központi teljhatalmú megbízottak útján egységesíteni, személyesen minél több városban, egyházi intézményben megjelenni, illetve arra törekedett, hogy a „szocializálás” konkrét munkáját is inkább – a helyi viszonyokat kevésbé ismerő, ezért vélhetően kevésbé elfogult – Budapestről küldött megbízottak teljesítsék. Utóbbi feladatra jórészt állástalan (pl. a megszállt területről elmenekült) jogászokat, bírókat alkalmazott, akik többsége csak a megélhetési nehézségek miatt vállalkozott milderre. (Ami egyébként az egyházak szempontjából kedvezőnek bizonyult, hiszen a művelt értelmiségiek inkább elnézőek voltak az egyháziakkal szemben, mint a munkástanácsok, direktóriumok politikai megbízottai.)
- ¹³ A Tanácsköztársaság különböző hatalmi szervei között valóságos marakodás indult meg a köztulajdonnak minősített egyházi épületek használati jogáért. A hangzatosan meghirdetett célokkal szemben csak kevés épületet használtak karitatív illetve közcélokra (kórház, művelődési intézmény stb.), azok jelentős részébe a proletárdiktatúra hatalmi szerveit költöztették, egyes helyeken (pl. Székesfehérváron a püspöki palotába stb.) jellemző érzéketlenséggel például többek között épp a helyi vallásügyi likvidáló bizottságot.
- ¹⁴ Erre elsősorban azért nem került sor, mert Fáber magának akarta megszerezni ezen alapítványok likvidálásának megbízotti pozícióját is, a kormányzótanács azonban (különösen Garbai Sándor) nem támogatta a teljhatalmú vallásügyi likvidáló megbízott – nyilván egyéni ambícióktól távolról sem mentes – törekvéseit. Vagyis a nem egyházi jellegű alapítványok hónapokig „gazdátlan” területnek számítottak.

¹⁵ Június elejéig továbbá összesen 639 ezer kat. hold (római katolikus) egyházi birtok is lefoglalásra került. Az adatsor főbb számai egyébként Balanyi György idézett tanulmányában is szerepelnek (598.), megjegyzendő ugyanakkor, hogy Kakucsai Liebner János munkájában (156–159.) eltérő adatokat – összességében mintegy 70 ezer koronával többet – tüntetett fel a likvidált vagyonállagok összesítésekor. Utóbbit azért is érdemes felidézni, mert külön összesítette a vidéken illetve Budapesten lefoglalt egyházi javakat, vagyis tanulságos a likvidálás „hatékonyasága” szempontjából a Tanácsköztársaság központi illetve attól távol eső területein:

	Lefoglalt értékek (készpénz és értékpapír összesen)	Budapesten (%)	Ebből vidéken (%)
Katholikusok	114.704.695 K 80 f	25,50	74,50
Ág. hitv. ev.[angélikus]	16.332.584 K 14 f	89,64	10,36
Református	26.290.163 K 64 f	96,57	3,43
Unitárius	1.296.681 K 95 f	97,59	2,41
Görögkeleti	1.369.855 K 36 f	99,70	0,30
Izraelita	44.581.627 K 16 f	95,27	4,73
Összesen:	204.575.608 K 10 f	55,91	44,09

¹⁶ Ez az összesítés azonban a „likvidálás” tényleges költségeinek csupán alsó határát képezheti. Elve csak a Fáber Oszkár vezette budapesti központ kiadásait vette figyelembe (becslésünk szerint annak sem a teljességét), a tényleges leltározást végző likvidáló biztosok napidíjait, többségük utaztatásának költségeit stb. a helyi munkástanácsokra hártották. Ennek érzékeltetésére érdemes felidézni, hogy csak Budapesten a kerületi munkástanácsok mindegyike csak személyi kiadásokra 40-60 ezer korona közötti összegeket költött május elejétől július végéig.

Számunk szerzői

CSONKARÉTI KÁROLY történész (Budapest); DÖBÖR ANDRÁS hallgató (SZTE JGYTFK); ENGI JÓZSEF közlekedéstörténész (Szeged); FAZEKAS CSABA egyetemi adjunktus (ME BTK); HEGYI GERGELY hallgató (SZTE JGYTFK); JANCÁS Csaba hallgató (SZTE JGYTFK); KASZA PÉTER (SZTE BTK); KOHÁRI NÁNDOR hallgató (SZTE BTK); KÓNYA BENCE hallgató (SZTE BTK); MARÓTI EGON professor emeritus (SZTE BTK); NÓTÁRI TAMÁS PhD-hallgató (SZTE BTK); T. HORVÁTH ÁGNES főiskolai docens (SZTE JGYTFK); PAPP GÁBOR tanár (Szeged); PUSZTAI JÁNOS (Szeged); RÓNYAI LÁSZLÓ hallgató (SZTE JGYTFK).

SZTE = Szegedi Tudományegyetem, TFK = tanárképző főiskolai kar, BTK = bölcsészettudományi kar, ME = Miskolci Egyetem.